

НОДАВЛАТ УМУМТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЗАРУРЛИГИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11401490>

Шарапова Машхура Азадовна
ТДИУ “Молия” кафедраси доценти, PhD

Аннотация. Ушбу ишда умумтаълим мактабларини молиялаштириш манбалари, таълим муассасаларини молиялаштиришда давлат маблағлари билан бир қаторда хусусий маблағлардан фойдаланишнинг аҳамияти ёритилган ва таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: таълимни молиялаштириш, умумтаълим мактаблари, молиялаштириш манбалари, мактаблар сиғими, ўқувчилар сони, нодавлат таълим муассасалари, хусусий инвесторлар.

Бугунги кунда Янги Ўзбекистоннинг 2022–2026 йилларга мўлжалланган Тараққиёт стратегияси белгиланган вазифаларга мувофиқ “Мактабларни ривожлантириш миллий дастурини амалга жорий этиш орқали халқ таълими тизимида қўшимча 1,2 миллион ўқувчи ўрнини яратиш, янги мактаблар куриш, хусусий мактабларни кўпайтириш, ўқув ўринлари сонини 2026 йил якунига кадар 6,4 миллионгача етказиш, нодавлат таълим хизматлари кўрсатувчи ташкилотларга шароит ва имкониятларни кенгайтириш орқали уларнинг улушини 2026 йилда 8 фоизга, шу жумладан 2022 йилда 3 фоизга ошириш”[3] белгиланган.

Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, аҳоли фаровонлигини оширишда таълим тизими катта аҳамият касб этиб, таълим тизимининг фаолияти таълимга бўлган эътиборга, ушбу соҳани молиявий таъминотига бевосита боғлиқдир[6].

Таълим муассасаларини барқарор ва оқилона молиялаштириш муаммоси бугунги кунда таълим тизими фаолиятининг энг жиддий муаммоларидан бири бўлиб қолмоқда. Мамлакат қонунчилигида белгиланганидек, фуқароларнинг давлат таълим стандартлари доирасида тўлиқ умумий ва касбий таълим олишлари учун давлат кафолатларининг асоси сифатида таълим олиш харажатлари асосан давлат томонидан молиялаштирилади.

Умумтаълим мактаблари таълими тизимининг энг муҳим қисми бўлиб, асосан давлат томонидан молиялаштирилади. Мамлакатимиз Конституциясида “Давлат бепул умумий ўрта таълим ва бошланғич профессионал таълим олишни кафолатлайди” деб қайд этилган[1].

“Таълим тўғрисида”ги қонуннинг 47-моддасида таълим олувчилар бепул асосда умумий ўрта, ўрта махсус таълим ва бошланғич профессионал таълим олиш ҳуқуқига эга[2] эканликлари таълим олувчиларнинг ҳуқуқлари сифатида келтириб ўтилган. Ушбу ҳуқуқдан ҳар бир таълим олувчи ихтиёрий равишда фойдаланиши мумкин, яъни моддий шароитидан келиб чиқиб, давлат томонидан тақдим этиладиган бепул таълим хизматидан ёки хусусий таълим муассасаларининг пуллик хизматларидан фойдаланишлари мумкин.

Таълим тизимини молиялаштириш тартибига ва манбаларига бир нечта омиллар таъсир қилади:

- давлат бошқаруви ва тузилишининг ўзига хослиги;
- давлатларнинг ривожланиш йўллари;
- таълим тизимини молиялаштиришда турли даражадаги ҳокимиятлар зиммасига ваколатларни юклатиши;
- таълим муассасаларини давлат ва хусусий сектор ўртасида тақсимланиши даражалари.

Ривожланган давлатларида таълим тизими устидан кучли давлат назорати ўрнатилган бўлиб, молиявий мустақиллик ривожланган бўлишига қарамасдан, уларда таълим муассасалари фаолияти асосан давлат маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади. Шу билан бирга ушбу мамлакатлар давлат ва хусусий молиялаштириш манбаларидан оқилона фойдаланишда ўз тажрибасига эга.

Масалан, Германияда мактабгача таълим муассасалари давлат тизимига кирмайди, аммо мактаб таълими асосан давлат бюджети ҳисобидан молиялаштирилади. Ўқув дастурлари анъанавий мактаблардан фарқ қилувчи хусусий мактабларни Федерал таълим ва маданият вазирлиги назорат қилади.

Нодавлат таълим масканлари бир-бирини қўллаб-қувватлаш учун хусусий мактаблар уюшмасига бирлашган[6].

Францияда таълим тизими марказлашган бўлиб, миллий вазирликка бўйсунди ва фаолият юритаётган таълим муассасаларининг 15-20 фоизи хусусий таълим муассасаларидир. Таълим тизимини молиялаштириш манбалари бўлиб маҳаллий бюджет, хусусий шахсларнинг бадаллари ҳисобланади[7].

Бир қатор ривожланаётган мамлакатлар қаторида Ўзбекистонда ҳам бозор иқтисодиёти шаротида таълим тизимини нодавлат манбалар ҳисобидан тўлиқ таъминлашнинг имконияти паст даражада бўлиб, бунинг натижасида давлат умумтаълим муассасаларини етишмаслиги, ўқувчилар сонини кўплиги билан боғлиқ муаммолар мавжуд, жумладан:

- мактабда таълим олувчилар сони мактаб сифимидан 50 фоизга ортиқ. Бунинг натижасида ўқув жараёни икки ёки уч сменада ташкил этилмоқда, ўқувчилар синфларда 35-45 тадан ўқишга мажбур бўлишмоқда ва бу албатта таълим жараёнига салбий таъсир кўрсатади;

- аксарият мактаблар фаолиятини тегишли даражада йўлга қўйиш учун оддий маиший шароитлар мавжуд эмас.

Умумтаълим мактабларида таҳсил олаётган ўқувчиларининг сонини ортиб бориши халқ таълим тизимида харажатларни режалаштиришда аниқлик ва натижадорликни талаб қилмоқдаки, харажатларни молиялаштиришда умумтаълим мактабларини молиялаштиришда уларда таълим олаётган ўқувчиларни сонига қараб жон бошига ваучер молиялаштириш усулини қўллаш масаласига алоҳида эътибор қаратишни зарурлигини кўрсатмоқда[5].

Давлат томонидан 2026-йил охиригача 2050 та мактабни янгиларини қуриш ва мавжудларини реконструкция қилиш учун бюджетдан 16,8 триллион сўм ажратилди ва шу туфайли қўшимча 700 000 талаба ўрни пайдо бўлади. 396 ўқувчига мўлжалланган 589 та янги мактаб қурилишига хусусий корхоналар томонидан сармоя киритилиши кутилмоқда[3].

Хусусий манбалардан молиялаштириладиган нодавлат умумтаълим муассасаларини ташкил этилиши натижасида ота-оналарда фарзандлари бир синфда 30-40 ўқувчиси бўлган давлат мактабларида ёки бир синфда 20 бола ўқийдиган хусусий мактабда ўқитиш орасида танлов имконияти пайдо бўлади. Ота-оналар фарзандлари учун хусусий таълимни сифатли таълим олиш имкониятини мавжудлиги, битта ҳудудда таълим хизматлари таклиф этишда рақобатнинг мавжудлиги, хизматларнинг турли-туманлиги, болаларни мактабда дарсдан ташқари куни билан банд бўлиши каби сабабларга кўра танлашади.

Нодавлат манбалардан молиялаштириш механизмидан фойдаланишни кенгайтириш мақсадида куйидаги таклифларни билдириш мумкин:

Биринчидан, молиявий маблағга эҳтиёж сезаётган мактабларни хусусий инвесторларнинг бошқарувига бериш.

Иккинчидан, хусусий инвесторларга умумтаълим мактаблари жойлашган ҳудудларда ижтимоий ҳимояга мутож қатламнинг маълум бир қисмини бепул ўқитиш мажбуриятини юклатиш.

Учинчидан, таълим сифатини ошириш, умумтаълим мактабларини замонавий технологиялар билан таъминлаш орқали таълим сифатини ошириш ва рақобатни кучайтириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (Янги таҳрири, ЎзР 30.04.2023 й. референдумда қабул қилинган, ЎзР 01.05.2023 й. ЎРҚ-837-сон Конституциявий Қонунига мувофиқ тасдиқланган)
2. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида” ЎРҚ-637-сон Қонуни
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараккиёт стратегияси тўғрисида”ги [ПФ-60](#)-сон [Фармони](#)
4. Sharapova, M. A. (2021). Issues of improving the financing of public education in the republic of Uzbekistan.. Theoretical and Applied Science, (4), 115-119.
5. Sharapova, M. A. (2020). Practice of budget financing of public education system. Scientific electronic journal "International Finance and Accounting". No. 3
6. Шарапова, М. А. (2022). Таълими тизимини молиялаштириш амалиётининг хориж тажрибаси. Журнал Инноватция в Экономике, 5(2).
7. Система образования Франции: основные тенденции (обзор)// Экономика образования. - Москва. - 2015. -№1. — с. 107